

OLIIY TA'LIMDA SOHAGA OID HUQUQIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING MILLIY VA XORIJIY TAJRIBASI

Xudayberdiyev Erkin Umedovich

Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'limda sohaga oid huquqiy kompetensiyalarni shakllantirishning O'zbekiston va xorijiy mamlakatlardagi tajribasi qiyosiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Milliy amaliyotdagi normativ ta'minot, davlat ta'lim standartlari, malaka talablari, ishlab chiqarish amaliyoti va kasbiy etika mazmuni xorijiy natijaga yo'naltirilgan akkreditatsiya, klinik ta'lim, simulyatsiya, loyiha va portfolio asosidagi baholash mexanizmlari bilan solishtirilgan. Natijalar odatiy mamlakatlar tavsifi tarzida emas, tajriba xaritasi, to'rt pedagogik arxetip va "transfer filtri" vositasida muhokama qilingan. O'zbekiston oliy ta'limi uchun normativ yadro, sohaga oid keys, amaliy sinov, daliliy baholash hamda refleksiv yangilashdan iborat integratsiya modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, huquqiy kompetensiya, kasbiy kompetensiya, milliy tajriba, xorijiy tajriba, akkreditatsiya, klinik ta'lim, keys, simulyatsiya, portfolio, qiyosiy pedagogika.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ОТРАСЛЕВЫХ ПРАВОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Худайбердиев Эркин Умедович

независимый исследователь Бухарского государственного технического университета

Аннотация. В статье представлен сравнительно-педагогический анализ национального и зарубежного опыта формирования отраслевых правовых компетенций в высшем образовании. Национальная модель сопоставляется с результативной аккредитацией инженерных программ, клиническим обучением, симуляционными и проектными практиками, а также оцениванием на основе доказательств. Результаты обсуждаются посредством карты опыта, четырех педагогических архетипов и фильтра переноса. Для высшего образования Узбекистана предложена интеграционная модель, объединяющая нормативное ядро, отраслевой кейс, практическое испытание, доказательное оценивание и рефлексивное обновление.

Ключевые слова: высшее образование, правовая компетентность, профессиональная компетентность, национальный опыт, зарубежный опыт, аккредитация, клиническое обучение, кейс, симуляция, портфолио.

NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE IN DEVELOPING SECTOR-SPECIFIC LEGAL COMPETENCIES IN HIGHER EDUCATION

Xudayberdiyev Erkin Umedovich

Independent Researcher at Bukhara State Technical University

Abstract. The article offers a comparative pedagogical analysis of national and international approaches to developing sector-specific legal competencies in higher education. Uzbekistan's regulatory and curricular mechanisms are compared with outcomes-based accreditation, clinical education, simulation, project work, and evidence-based assessment used internationally. Rather than presenting country descriptions, the findings are discussed through an experience map, four pedagogical archetypes, and a transfer filter. An integration model for Uzbekistan is proposed,

connecting a regulatory core, discipline-specific cases, practical trials, evidence-based assessment, and reflective renewal.

Keywords: higher education, legal competence, professional competence, national experience, international experience, accreditation, clinical education, case method, simulation, portfolio.

Kirish. Oliy ta'lim bitiruvchisining kasbiy qarori ko'pincha faqat texnik yoki iqtisodiy emas, huquqiy oqibatga ham ega. Muhandis xavfsizlik me'yorini, pedagog ta'lim oluvchining huquqlarini, tibbiyot xodimi rozilik va maxfiylik talablarini, iqtisodchi shartnoma hamda moliyaviy javobgarlikni, axborot texnologiyalari mutaxassisi esa ma'lumotlarni himoya qilish qoidalarini hisobga oladi. Shu bois sohaga oid huquqiy kompetensiya umumiy huquq fanining qo'shimcha natijasi emas, kasbiy faoliyat sifatini belgilaydigan tarkibiy qismidir.

O'zbekistonda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'limning uzluksizligi, sifat va davlat ta'lim standartlari bilan bog'liq asoslarni belgilaydi [1]. Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ta'lim mazmunini amaliy ko'nikmalar, xalqaro standartlar va mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi [2]. Milliy malakalar tizimini rivojlantirishga doir hujjatlar ham natijani kasbiy vazifa va malaka bilan bog'lashga yo'nalgan [3]. Biroq normativ maqsadning mavjudligi uning o'quv mashg'uloti, amaliyot va baholashda bir xil darajada ro'yobga chiqishini avtomatik ta'minlamaydi.

Muammo huquqiy mazmunning qaysi fan tarkibida berilishida emas, talaba uni kasbiy vaziyatda qanday ishga solishida namoyon bo'ladi. Alohida huquq fanida qonunlarning umumiy mazmunini bilgan talaba mutaxassislik fanida yuzaga kelgan huquqiy xavfni ko'rmasligi mumkin. Aksincha, faqat ishlab chiqarish amaliyotiga tayanish bilimning tasodifiy va muassasaga qaram bo'lib qolishiga olib keladi. Tadqiqotning maqsadi milliy va xorijiy tajribadagi samarali mexanizmlarni aniqlash, ularning ko'chirilish imkoniyatlarini baholash va O'zbekiston oliy ta'limi uchun integratsiyalashgan pedagogik modelni asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Kompetensiyaviy yondashuvda bilim faoliyatdan ajratilmaydi. F. Weinert kompetensiyani muammoni hal qilish uchun zarur kognitiv resurslar bilan motivatsion va ijtimoiy tayyorgarlik birligi sifatida talqin qiladi [4]. D. Rychen va L. Salganik kompetensiyaning kontekstga bog'liqligini ko'rsatadi: bir xil bilim turli kasbiy vaziyatlarda turli usulda safarbar etiladi [5]. M. Mulder kasbiy kompetensiyani mehnat vazifasi, professional identifikatsiya va javobgarlik bilan bog'laydi [6]. Bu qarashlar sohaga oid huquqiy kompetensiyani qonun moddalarini eslab qolishdan ko'ra kengroq tushunishga asos beradi.

O'zbekistonlik olim N.A. Muslimov kasbiy kompetentlikni mutaxassisning bilim va tajribani real faoliyatga ko'chira olishi bilan bog'laydi [7]. N.A. Muslimov, M.H. Usmonboyeva, D.M. Sayfurov va A.B. To'rayev kompetentlikning o'zini rivojlantirish, vaziyatga moslashish va amaliy natija yaratish jihatlarini yoritadi [8]. R. Ishmuhamedov va hammualliflar muammoli ta'lim, keys hamda interfaol metodlarning talaba faoliyatini faollashtirish imkoniyatlarini ko'rsatadi [9]. Ushbu yondashuvlar milliy metodik zaminni beradi, biroq sohaga oid huquqiy kompetensiyani aniq dalil va kasbiy hujjat bilan baholash masalasi qo'shimcha ishlab chiqishni talab qiladi.

Xorijiy tajribada huquqiy tayyorgarlik turli nomlar ostida namoyon bo'ladi. ABETning muhandislik dasturlarini akkreditatsiyalash mezonlari talabaning kasbiy va axloqiy mas'uliyatni tanishi, asoslangan qaror qabul qilishi, standartlar hamda huquqiy cheklovlarni loyihalashda hisobga olishini natija sifatida belgilaydi [10]. Buyuk Britaniyaning AHEP standarti muhandislik bitiruvchisi faoliyatida huquqiy, axloqiy va professional talablarni integratsiyalashga urg'u beradi [11]. EUR-ACE ramkasi muhandislik amaliyotida standart, xavfsizlik, ijtimoiy va huquqiy cheklovlarni hisobga olishni dastur natijalari bilan bog'laydi [12].

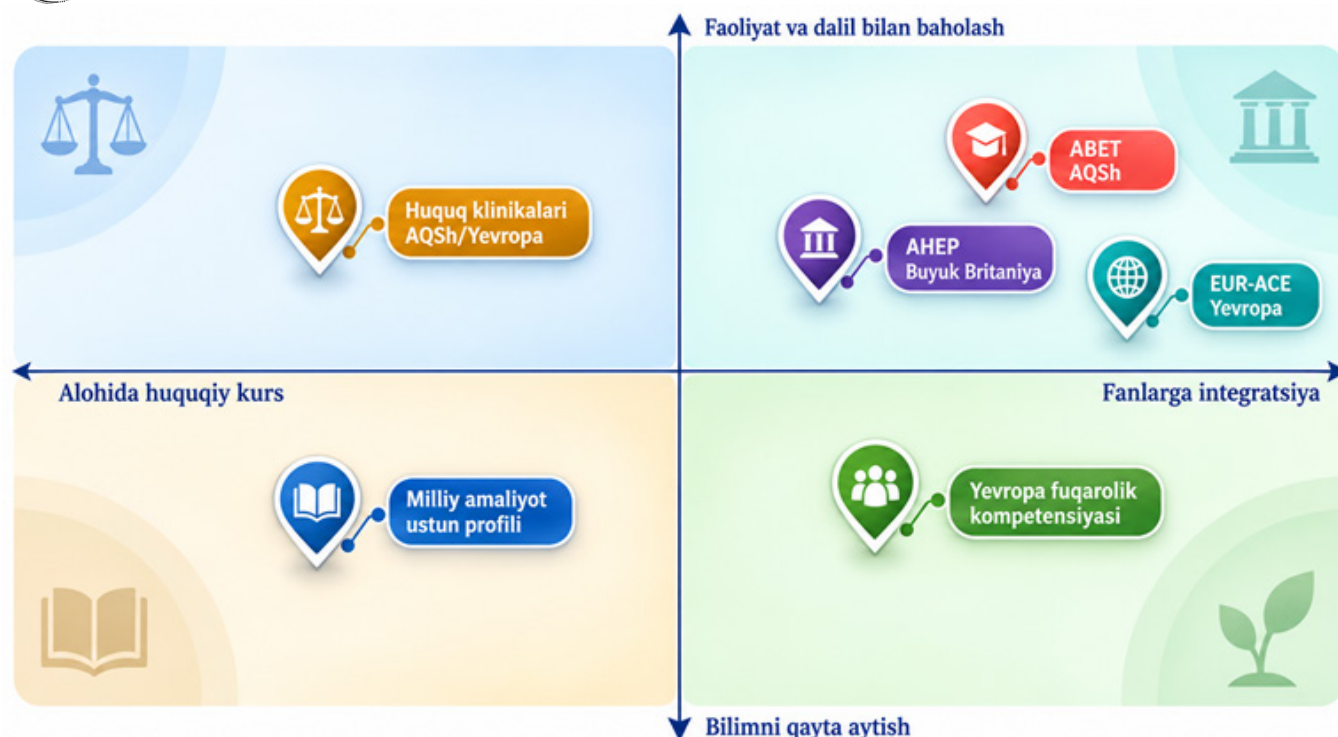
Yuridik ta'limdagi klinik yondashuv esa talabaning real yoki modellashtirilgan mijoz

muammosi ustida ishlashi, hujjat tayyorlashi, professional rolni bajarishi va faoliyatni refleksiv tahlil qilishiga asoslanadi. L. Shulman kasblarga xos “signature pedagogies” tushunchasi orqali professional fikrlash va javobgarlikni fan mazmuni bilan birga o‘rgatish zarurligini ko‘rsatadi [13]. Sullivan va hammualliflar yuridik ta’limda doktrinal bilim, amaliy ko‘nikma va professional identifikatsiya birligini asoslaydi [14]. Yevropa Ittifoqining umrbod ta’lim uchun tayanch kompetensiyalar tavsiyasi fuqarolik kompetensiyasida huquq, institutlar, mas’ul ishtirok va demokratik qadriyatlarni birlashtiradi [15].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot qiyosiy-pedagogik dizayn asosida olib borildi. Tahlil obyektlari davlatlar emas, huquqiy kompetensiyani shakllantirish mexanizmlari sifatida tanlandi. Bu yondashuv “qaysi mamlakat yaxshiroq?” degan soddalashtirilgan savoldan voz kechib, “qaysi mexanizm qanday sharoitda ishlaydi?” degan savolga javob izlash imkonini berdi. Manbalarni tanlashda to‘rtta mezon qo‘llandi: hujjat 2000-yildan keyin e’lon qilingan yoki yangilangan bo‘lishi; oliy yoki professional ta’lim natijalariga daxldorligi; huquq, standart, kasbiy mas’uliyat yoki dalillangan qaror bilan bevosita bog‘liqligi; tashkilotning rasmiy nashri yoxud tan olingan ilmiy manba bo‘lishi. Normativ-huquqiy tahlil, kontent-tahlil, funksional qiyoslash, pedagogik modellashtirish va transfer tahlili metodlaridan foydalanildi.

Qiyoslash uchun besh indikator belgilandi: huquqiy mazmunning o‘quv dasturidagi joyi; asosiy didaktik birlik; amaliyot muhiti; baholash dalili; dastur yangilanish mexanizmi. Har bir tajriba ushbu indikatorlar orqali kodlandi. Keyin mexanizmlar “alohida kurs–fanlarga integratsiya” va “deklarativ bilim–faoliyat dalili” koordinatalarida joylashtirildi. Yakuniy bosqichda transfer filtri yordamida bevosita o‘zlashtiriladigan, mahalliyashtirishni talab qiladigan va ko‘chirilishi maqsadga muvofiq bo‘lmagan elementlar ajratildi.

Natijalar. Tahlil natijasi milliy va xorijiy tajribani oddiy mamlakatlar ketma-ketligida emas, ikki o‘lchovli xaritada ko‘rish zarurligini ko‘rsatdi. Birinchi o‘lchov huquqiy mazmunning alohida fan sifatida yoki mutaxassislik fanlariga integratsiyalangan holda berilishini ifodalaydi. Ikkinchi o‘lchov natijaning test va og‘zaki bayon bilan yoxud real faoliyat mahsuli – hujjat, loyiha, ekspert xulosasi, portfolio va simulyatsiyadagi qaror bilan baholanishini ko‘rsatadi.

1-rasm. Sohaviy huquqiy kompetensiyani shakllantirish tajribalari xaritasi

Xarita milliy amaliyotda normativ bazaning kuchli, ammo o'quv natijasini faoliyat dalili bilan tasdiqlashning notekis ekanini ko'rsatadi. Xorijiy akkreditatsiya modellari esa huquqiy mazmun alohida "huquq" blokida ko'rinmasligi mumkin, lekin u loyiha cheklavlari, professional mas'uliyat, xavfsizlik va qaror oqibatlarini baholashga singdirilgan. Bu farq mazmun miqdoridan ko'ra didaktik joylashuv va baholash usuliga taalluqlidir.

Birinchi arxetip – natijaga yo'naltirilgan akkreditatsiya. ABET, AHEP va EUR-ACE tajribalarida dastur muayyan mavzu o'tilganini emas, bitiruvchi kasbiy vaziyatda standart, xavfsizlik, huquqiy va axloqiy cheklavlarni hisobga ola olishini ko'rsatishi kerak. Bu modelda huquqiy kompetensiya sillabusdagi soat bilan emas, o'quv natijasi va uni tasdiqlovchi dalil bilan boshqariladi. Uning kuchli tomoni – dastur, topshiriq va baholashning bir yo'nalishga keltirilishi; xavfi esa mezonlarning haddan tashqari umumiy yozilib, real mazmundan uzilib qolishidir.

Ikkinchi arxetip – klinik-professional ta'lim. Talaba huquqiy vaziyatni tayyor misol sifatida o'qimaydi, balki professional rol ichida hujjat, manfaatdor tomon, muddat va oqibat bilan ishlaydi. Klinik model yuridik ta'limda shakllangan bo'lsa-da, uning mantiqi pedagogika, tibbiyot, muhandislik va biznesga moslashtirilishi mumkin. Masalan, ta'lim yo'nalishida ota-ona murojaati, muhandislikda xavfsizlikka oid nomuvofiqlik, axborot texnologiyalarida shaxsiy ma'lumotlar buzilishi klinik topshiriq vazifasini bajaradi.

Uchinchi arxetip – o'quv rejasiga singdirilgan muvofiqlik. Bu yerda huquq alohida mavzu bo'lib qolmaydi: laboratoriya protokolida standart talabi, loyihada ruxsat va xavfsizlik, pedagogik amaliyotda ta'lim oluvchi huquqi, biznes-rejada litsenziya va shartnoma masalasi qo'shiladi. Mazkur arxetip takroriy uchrashuvlar orqali kompetensiyani chuqurlashtiradi, lekin fan o'qituvchilari o'rtasida kelishilgan natija va terminologiya bo'lmasa, fragmentatsiya yuz beradi.

To'rtinchi arxetip – professional identifikatsiya va qadriyatlar. Huquqiy kompetensiya faqat "nima mumkin?" savoliga emas, "vakolatdan qanday mas'uliyat bilan foydalanish kerak?" savoliga ham javob beradi. Yevropa fuqarolik kompetensiyasi va kasbiy standartlar huquq, etik prinsip, jamiyat manfaatlar va javobgarlikni birlashtiradi. Bu arxetipning natijasi vaziyatni formal

qonuniylik darajasida emas, manfaatdor tomonlar va uzoq muddatli oqibatlar nuqtayi nazaridan baholashdir.

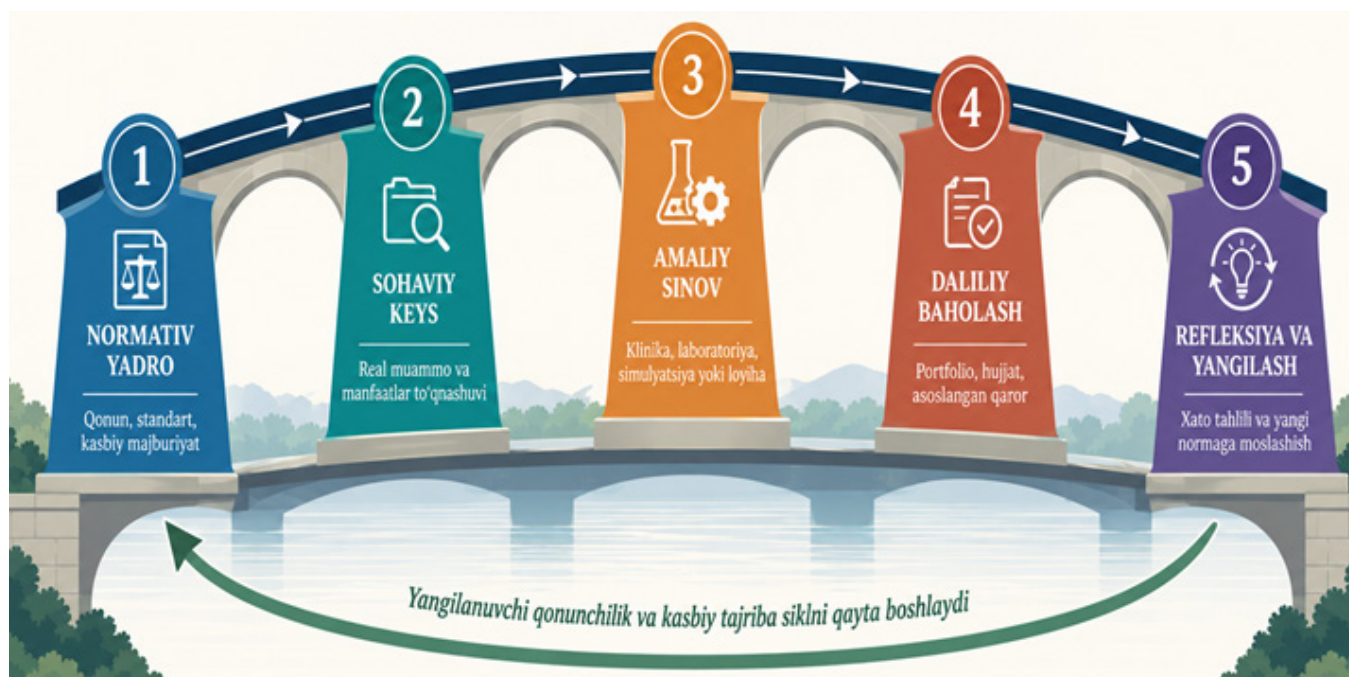
Xorijiy tajribani o'rganishda eng muhim savol modelning nufuzi emas, uning milliy tizimga ko'chirilganda funksiyasini saqlab qolishidir. Shu maqsadda uch bosqichli transfer filtri ishlab chiqildi. Birinchi bosqich mexanizmning universalligini, ikkinchisi O'zbekiston qonunchiligi va ta'lim tuzilmasiga mosligini, uchinchisi esa uni amalga oshirish uchun o'qituvchi, hamkor tashkilot va baholash resurslarining mavjudligini tekshiradi.

2-jadval

Xorijiy tajribani milliy ta'limga ko'chirish filtri

Mexanizm	Transfer qarori	Asos
O'quv natijasini faoliyat fe'li bilan yozish	Bevosita o'zlashtirish mumkin	Barcha yo'nalishlarda qo'llanadi; katta institutsional xarajat talab qilmaydi
Keys, simulyatsiya va portfolio	Mahalliyashtirish talab etiladi	Keys milliy qonunchilik, vakolat va mahalliy hujjat shakllariga qurilishi kerak
Professional standart va akkreditatsiya natijalarini uyg'unlashtirish	Bosqichma-bosqich joriy etish	Mehnat bozori, ish beruvchi va ta'lim muassasasi kelishuvi zarur
Huquq klinikasining tashkiliy modeli	Moslashtirilgan shaklda	Barcha sohada haqiqiy mijoz bilan ishlash mumkin emas; simulyatsiya va "regulyator laboratoriyasi" muqobil bo'ladi
Xorijiy qonun va hujjat shakllarini aynan ko'chirish	Ko'chirilmaydi	Huquqiy yurisdiksiya, vakolat va protseduralar farq qiladi
Faqat xalqaro reyting uchun mezon kiritish	Ko'chirilmaydi	Mazmun real kasbiy vazifa va milliy ehtiyoj bilan bog'lanmasa formalizm kuchayadi

O'zbekiston oliy ta'limi uchun integratsiya modeli. Qiyosiy natijalar asosida besh bo'g'inli integratsiya modeli taklif etildi. Uning farqi shundaki, huquqiy fan, mutaxassislik fani va amaliyot alohida natijalar yaratmaydi; ular bir xil kasbiy-huquqiy vaziyat atrofida bog'lanadi. Normativ yadro talabaga manbani beradi, sohaga oid keys muammoni ko'rsatadi, amaliy sinov qarorni harakatga aylantiradi, daliliy baholash kompetensiyani tasdiqlaydi, refleksiya va yangilash esa o'zgarayotgan qonunchilikka moslashishni ta'minlaydi.

2-rasm. Sohaga oid huquqiy kompetensiyani integratsiyalash modeli

Muhokama. Model modul emas, o'quv dasturini bog'lovchi mexanizm sifatida ishlaydi. Masalan, muhandislikda "mahsulot xavfsizligi bo'yicha nomuvofiqlik" vaziyati huquq fanida normativ vakolat, mutaxassislik fanida texnik sabab, laboratoriyada o'lchash dalili, loyiha fanida tuzatish yechimi va yakuniy baholashda ekspert xulosasi orqali o'rganiladi. Pedagogik yo'nalishda esa "ta'lim oluvchining huquqi buzilishi" vaziyati ta'lim qonunchiligi, pedagogik etika, kommunikatsiya, hujjat yuritish va refleksiv tahlilni birlashtiradi. Integratsiyaga qarshi birinchi dalil – o'quv rejasining allaqachon yuklanganidir. Biroq taklif etilgan model yangi fan yoki qo'shimcha soatni shart qilib qo'ymaydi; mavjud laboratoriya, loyiha va amaliyot topshiriqlariga huquqiy mezon hamda hujjat talabini kiritadi. Demak, masala ko'proq mazmunni muvofiqlashtirishda, kamroq yangi yuklama yaratishdadir.

Ikkinchi dalil – mutaxassislik fani o'qituvchisining yuridik tayyorgarligi yetarli bo'lmashligi mumkin. Bu xavf fanlararo topshiriqlar banki, soha yuristi bilan ekspertiza, rasmiy normativ manbaga havola va o'qituvchilar uchun qisqa metodik modullar orqali kamaytiriladi. O'qituvchidan yurist vazifasini bajarish emas, huquqiy muammoni tanish va talabani ishonchli manbaga yo'naltirish talab etiladi.

Uchinchi cheklov – autentik baholashning subyektivligi. Portfolio yoki keys javobi bitta "to'g'ri" variantga ega bo'lmashligi mumkin. Shuning uchun rubrikada qarorning o'zi emas, manbaning dolzarbligi, talqinning aniqligi, dalilning yetarliligi, vakolat chegarasi, oqibat tahlili va hujjat sifati baholanishi kerak. Ikki ekspertli tekshiruv va namunaviy dalillar baholash ishonchliligini oshiradi.

To'rtinchi cheklov – qonunchilikning tez yangilanishi. Statik darslik tez eskiradi. Shu sababli talabaga barcha hujjatlarni yodlatishdan ko'ra, rasmiy bazadan amaldagi tahrirni topish, o'zgarishni kuzatish va yangi normani mavjud kasbiy jarayonga tatbiq etish algoritmini o'rgatish barqarorroq natija beradi.

Xulosa va takliflar. Milliy va xorijiy tajriba tahlili sohaga oid huquqiy kompetensiya alohida huquq fanining hajmi bilan emas, huquqiy mazmunning kasbiy vazifa, amaliy sinov va daliliy baholash bilan qanchalik bog'langaniga qarab shakllanishini ko'rsatdi. O'zbekiston tajribasining kuchli jihati milliy qonunchilik va davlat talablari bilan mustahkam normativ asos mavjudligidir.

Rivojlantirilishi zarur bo'lgan jihat esa huquqiy natijaning mutaxassislik fanlari bo'ylab izchil takrorlanishi va real faoliyat mahsuli bilan baholanishidir. Xorijiy tajribadan natijaga yo'naltirilgan akkreditatsiya, klinik-professional topshiriq, o'quv rejasiga singdirilgan muvofiqlik va professional identifikatsiya arxetiplari ajratildi. Ularni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, transfer filtri orqali milliy qonunchilik, ta'lim resurslari va kasbiy vazifalarga moslashtirish zarur.

Amaliy jihatdan har bir ta'lim yo'nalishi uchun takrorlanuvchi 6–8 ta asosiy kasbiy-huquqiy vaziyat bankini yaratish; malaka talablaridagi huquqiy natijalarni faoliyat fe'llari bilan aniqlashtirish; amaliyot hisobotiga normativ qaror va hujjat dalilini kiritish; keys, simulyatsiya, portfolio va ekspert xulosasini baholash tizimiga qo'shish; o'qituvchi–soha yuristi–ish beruvchi hamkorligida topshiriqlarni muntazam yangilash tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. <https://lex.uz/docs/5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. <https://lex.uz/docs/4545884>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi 287-son qarori. O'zbekiston Respublikasida kasbiy malakalar, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi to'g'risida. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. <https://lex.uz/>
4. Weinert F.E. Concept of Competence: A Conceptual Clarification // Defining and Selecting Key Competencies / eds. D.S. Rychen, L.H. Salganik. Seattle: Hogrefe & Huber, 2001. P. 45–65.
5. Rychen D.S., Salganik L.H. (eds.). Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. Göttingen: Hogrefe & Huber, 2003. 206 p.
6. Mulder M. Competence-Based Vocational and Professional Education: Bridging the Worlds of Work and Education. Cham: Springer, 2017. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-41713-4>
7. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped. fan. dokt. diss. Toshkent, 2007.
8. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent: Sano-standart, 2015. 120 b.
9. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Iste'dod, 2008. 180 b.
10. ABET. Criteria for Accrediting Engineering Programs, 2025–2026. Baltimore: ABET, 2025. <https://www.abet.org/accreditation/accreditation-criteria/criteria-for-accrediting-engineering-programs-2025-2026/>
11. Engineering Council. Accreditation of Higher Education Programmes: Fourth Edition. London: Engineering Council, 2020. <https://www.engc.org.uk/standards-guidance/standards/uk-spec-and-ahep/>
12. ENAEE. EUR-ACE Framework Standards and Guidelines. 2021 edition. Brussels: European Network for Accreditation of Engineering Education, 2021. <https://www.enaee.eu/eur-ace-system/standards-and-guidelines/>
13. Shulman L.S. Signature Pedagogies in the Professions // Daedalus. 2005. Vol. 134, No. 3. P. 52–59. <https://doi.org/10.1162/0011526054622015>
14. Sullivan W.M., Colby A., Wegner J.W., Bond L., Shulman L.S. Educating Lawyers: Preparation for the Profession of Law. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. 245 p.
15. Council of the European Union. Council Recommendation of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning // Official Journal of the European Union. 2018. C 189. P. 1–13. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01))